

Bogannmeldelser

Dan Helenius:

Straffrättslig jurisdiktion

Publikationer av Suomalainen Lakimiesyhdistys

Serien A Nr 320. Helsingfors 2014

Boken om straffrättslig jurisdiktion är Dan Helenius doktorsavhandling i straffrätt utarbetad och godkänd vid Helsingfors universitet. Avhandlingen handlar om den straffrättsliga jurisdiktionen som ett rättsligt fenomen och om jurisdiktionens rättsliga konstruktion. Det övergripande syftet med avhandlingen är att skapa en struktur för förståelsen av den straffrättsliga jurisdiktionsrätten genom en form av teoribildning – eller sagt på ett annat sätt genom att utveckla en förklaringsmodell. Avhandlingen utgör – enligt Helenius – en granskning av den straffrättsliga jurisdiktionen som ”ett övergripande rättsligt fenomen”. Jurisdiktionsfrågorna granskas därför i ett större sammanhang som en del av hela den internationella straffrätten. Den är alltså inte begränsad till att vara en granskning av de gällande straffrättsliga jurisdiktionsbestämmelserna i Finland, utan den går djupare, är mer teoretisk och därför också rättskomparativ.

Avhandlingen består av sex kapitel. Dessa har rubrikerna: (1) Inledning, (2) Nationell, internationell och europeisk straffrätt, (3) Den straffrättsliga jurisdiktions innebörd, (4) Den straffrättsliga jurisdiktionens ramar, (5) Förebyggande och lösande av straffrättsliga jurisdiktionskonflikter samt som avslutning (6) Centrala teser. Rubrikerna ger en god bild av vad det är som behandlas i respektive kapitel.

Det första kapitlet är en inledning med det innehåll som är vanligt i denna form av avhandlingar. I kapitlet behandlas avhandlingens tema, syfte, frågeställningar, vissa metodfrågor etc. I det andra kapitlet behandlas frågan om vad som egentligen avses med termen ”internationell straffrätt”. Vidare beskrivs och granskas de delområden som kan hänföras till den internationella straffrätten, dvs. den straffrättsliga jurisdiktionsrätten, internationell rättslig hjälp i brottmål, supranationell straffrätt (särskilt ”europeisk straffrätt”) samt de internationella brotten (alltså ”folkrättsbrott” respektive ”världsbrott”). Kapitlet handlar mycket om terminologi (vilka termen är de mest adekvata för de olika delområdena) och begrepp (vad förstås med ett visst begrepp och vilka begrepp har konstruerats inom den internationella straffrätten). Denna tämligen omfattande granskning av termi-

nologi och begrepp försvarar sin plats på grund av att den bidrar till en större precision och exakthet i den fortsatta framställningen.

Kapitel 3 handlar om den straffrättsliga jurisdiktionens innebörd. I kapitlet behandlas först frågan om vad som förstås med ”straffrättslig jurisdiktion” och i samband med detta den straffrättsliga jurisdiktionens struktur. Här görs en relevant uppdelning av jurisdiktionen på dess skilda plan, framför allt mellan jurisdiktion ur ett nationellt perspektiv respektive ett folkrättsligt perspektiv. Också frågan om skillnaden mellan jurisdiktion på lagstiftningsplanet och jurisdiktion på rättstillämpningsplanet behandlas. I kapitlet behandlas också den ”transnationella straffrätten” respektive den ”transnationella straffprocessrätten”, samt inte minst den viktiga och omtvistade frågan om de nationella jurisdiktionsnormernas dogmatiska ställning – är de materiella straffrättsnormer eller processuella normer – samt konsekvenserna av denna klassificering.

Det följande kapitlet har rubriken ”den straffrättsliga jurisdiktionens ramar” och i detta mycket omfattande kapitel (s 193-366) behandlas frågan om vilka ramar en stat har då det gäller att fastställa den nationella straffrättsliga jurisdiktionen. Vid behandlingen av frågan beskrivs skilda perspektiv: dels det nationella perspektivet, som framför allt kännetecknas av statens egna rättspolitiska värderingar, och dels det folkrättsliga perspektivet som betonar de folkrättsliga begränsningarna av statens självbestämmanderätt som ska respekteras. Kapitlet innehåller också en omfattande beskrivning och granskning av de enskilda jurisdiktionsprinciperna.

Det följande kapitlet, kapitel 5 är tämligen pragmatiskt och handlar om förebyggande och lösande av straffrättsliga jurisdiktionskonflikter. I kapitlet görs en klagörande och god distinktion mellan reella jurisdiktionskonflikter och överlappande jurisdiktion. Detta bygger på uppdelningen av jurisdiktionsfrågorna på lagstiftningsplanet respektive på rättstillämpningsplanet och i framställningen beskrivs olika slag av mekanismer för att lösa konflikter på skilda plan. I kapitlet behandlas också ”ne bis in idem-problematiken” alltså frågan om dubbelbestraffning av samma gärning i två eller flera stater med stöd av staternas respektive jurisdiktionsbestämmelser.

Också frågan om möjligheten och det ändamålsenliga i att uppställa bindande jurisdiktionskriterier för att avgöra vilken prioritet skilda stater har för att tillämpa sina jurisdiktionsbestämmelser behandlas. Kapitlet avslutas med ett bud på hur frågan bäst kan lösas genom att tillämpa en ”ändamålsenlig jurisdiktionsutövning” – alltså hur man kan komma fram till en rättvis pragmatisk lösning.

Det sista kapitlet med rubriken ”Centrala teser” är ganska speciellt. Fråga är om en typ av konklusion eller sammanfattning men den är utformad som sam-

manlagt 25 ”teser”. Teserna är väl formulerade och intressanta. Man kan fråga sig vilken av teserna som är den viktigaste. Mitt bud är att det är den 25: *”Inom området med frihet, säkerhet och rättvisa implicerar en ändamålsenlig lösning att hänsyn tas till samtliga inblandade aktörers intressen och att dessa vägs mot varandra. Straffrättslig jurisdiktion kan inte längre utövas enbart utifrån statens egna suveränitetsrotade intressen [...] Rättvisa kan också skipas på andra sätt än genom unilateral utövning av straffrättslig jurisdiktion [...]”* Denna tes beskriver väl både Dan Helenius grundläggande ideologi med avseende på jurisdiktionsfrågor och de konklusioner som han kommer fram till i avhandlingen.

I avhandlingen använder Helenius i första hand en rättsdogmatisk metod, men det handlar inte om vanlig tolkningsjuridik, utan Helenius strävar efter en förståelse av fenomenet straffrättslig jurisdiktion på ett allmännare plan – alltså en förståelse som inte är direkt beroende av t.ex. finsk nationell straffrätt. I viss mån kunde man kalla det grepp som används för rättskomparativ forskning, men då i en speciell mening: det handlar om en komparativ forskning som höjer sig över detaljnivån och ser det generella mönstret bakom de olika systemen. Helenius genomför sin gärskning på ett övertygande sätt i enlighet med det syfte som han har ställt sig själv. Det dogmatiska intresset att bättre förstå fenomenet straffrättslig jurisdiktion kan ses som den röda tråden som binder samman de olika delstudierna till en helhet. De avslutande teserna är intressanta och tankeväckande formulerade.

Under avhandlingens lopp blir tematiken kring den straffrättsliga jurisdiktionen belyst ur skilda perspektiv. Alla delstudier i avhandlingen kan ses som bevis på författarens förmåga att klart redogöra för en komplex problematik och utveckla insikter som gör att de behandlade frågorna blir mera begripliga. Fenomenet straffrättslig jurisdiktion visar sig vara komplext också i den meningen att risken för överlappningar och konflikter är stor.

Dan Helenius avhandling om straffrättslig jurisdiktion är en välgenomtänkt, väl strukturerad och välskriven avhandling. Helenius känner till relevant litteratur och använder sig den på ett balanserat sätt. Avhandlingen vittnar om en speciell mogenhet som syns särskilt i förmågan att sätta allt i rätt sammanhang och i ett rätt perspektiv. Behandlingen av frågorna som tas upp är väl övervägda och i alla avseenden saklig.

För en nordisk publik ska det tilläggas att detta är en av de ganska få doktorsavhandlingarna i juridik i Finland som är skriven på svenska och med ett tydligt nordiskt perspektiv. Den förtjänar att bli läst.

Per Ole Träskman

Dick Hobbs:

Lush Life. Constructing Organized Crime in the UK

Clarendon Studies in Criminology, Oxford University press, 2013

Dick Hobbs har med *Lush Life* skrevet en viktig bok, ikke bare innen faget kriminologi, men en som bør leses av alle med en viss interesse for kriminalpolitikk samt ansatte innen justissektoren. Det er ikke første gang han behandler de tema som tas opp i *Lush Life*, Hobbs har vært inne på mange av dem tidligere, eksempelvis i *Bad Business* fra 1995.

Hva er det som Hobbs forteller oss som er så viktig? Først og fremst at organisert kriminalitet er et håpløst begrep og at de fleste fremstillinger av organisert kriminalitet har lite å gjøre med den virkelige verden. Dette kan man knapt si er noen oppsiktsvekkende påstand, men det er heller ikke her *Lush Life* sin styrke ligger. Styrken ligger i hans tilnærming til feltet, hans metoder og personlige bakgrunn. Problemet med mye av litteraturen om organiserte kriminaliteten er manglende nærhet til studieobjektet. Sagt på en annen måte, *fortellingene om* den organiserte kriminaliteten har kommet til å overskygge det virkelige liv. Hobbs tilnærming er etnografisk og historisk, i så måte har hans forfatterskap klare paralleller til Per Ole Johansens norske studier. Hobbs har i årevis pleiet sine forhold med en rekke personer i det som ofte omtales som organiserte kriminelle miljøer. Det hjelper også at han har bakgrunn fra nabolagene i Øst London som han studerer.

Hobbs er, med rette, ganske kritisk til begrepet organisert kriminalitet og viser i sine historiske studier at det i det 20nde århundre har blitt brukt for å beskrive krefter som kommer utenfra og truer det bestående. Han understreker at termen brukes på en grunnleggende xenofobisk måte. Det er nesten alltid «de andre», de som kommer utenfra og truer «oss» som utgjør problemet. Begrepet hefter ikke så godt ved de vi kjenner. Dette er for øvrig et poeng Per Ole Johansen tidlig understreket som forklaring på hvorfor sjelden spritsmuglere ble oppfattet som organiserte kriminelle av politi og rettsvesen, det var jo «vanlige nordmenn».

Hobbs viser at det meste av hva som kalles organisert kriminalitet er *bad business*, han benevner aktørene som illegale entreprenører. I så måte viderefører han en begrepsbruk som har røtter tilbake til Robert Mertons teori om sosial struktur og anomie. Lovbruddene reflekterer den økonomiske orden i områdene han beskriver. Entreprenørene tilpasser seg de begrensede mulighetene som finnes. Tidligere vokste de ut av den illegale økonomien knyttet til de store havneanleggene i London hvor tyverier og økonomisk triksing var en måte å overleve.

Med avviklingen av de klassiske arbeiderområdene fra 1960 årene tilpasset entreprenørene seg en ny hverdag hvor blant annet sex og narkotika kom til å bli viktige handelsvarer. Hobbs viser at det eksisterer en tradisjon for illegal økonomisk virksomhet, som man i dag ser nye varianter av. I dagens Storbritannia er de fleste arbeiderklassenabolagene enten omvandlet til slum, revet eller gentrifisert. Hobbs styrke er at han viser hvordan dagens situasjon med global kapitalisme påvirker hvordan disse «good old boys» driver sin virksomhet. Smugling er fortsatt god butikk og relativt risikofritt, både innen sigaretter og alkohol. Engelskmenns kjærlighet til Spania har gjort at flere har slått seg på eiendomsmarkedet der. Det er fortsatt et godt marked i tyvegods og falske merkeklær, klokker med mere. Disse forretningsmennene får stort sett drive relativt fritt blant annet fordi mye av oppmerksomheten hos politiet og rettsvesen er dreiet mot immigranter og utpekte synlige grupper.

Selv om *Lush Life* beskriver kriminaliteten som illegal økonomisk virksomhet er det vel verdt å merke seg at han understreker betydningene av spenning og status som motivasjon. Også her er gleden ved en god handel og spenningen ved opplegget viktige faktorer man alt for lett glemmer.

Det hender Hobbs generaliseringer blir noe sveipende og man kan undres over om de alltid treffer like godt. På den annen side ligger mye av hans styrke i akkurat dette, at han makter å se mønster i materialet andre ikke har oppdaget. Hans studier gir oss en nærhet til «gutta», den er krydret med historier, som eksempelvis om betydningen av rykter, sladder og vold. Dette gjør at *Lush Life* både er en ganske underholdende og tidvis morsom bok. Men den er mer enn som så, den gir oss menneskene bak handlingene. Vi forstår eksempelvis bedre hva som utenfra kan fremstå som «irrasjonell vold» i en del miljøer. Kanskje viktigst er at den knytter illegal økonomisk aktivitet opp mot samfunnsutviklingen og viser hvordan nye vilkår skaper nye former for illegal virksomhet. *Lush Life* er viktig fordi den understreker det xenofobiske elementet i begrepet organisert kriminalitet. Dette ble for min del ekstra tydelig ved at jeg samtidig leste den utmerkede *Vertigo of Late Modernity* av Jock Young. Young understreker at det sen moderne samfunn har en klar tendens til kollektivt å stemple hele grupper som annerledes i en prosess av *othering*, som han kaller det. Dette kan forklare hvorfor noen grupper oppfattes som organiserte kriminelle, mens det ikke passer på andre. Narkotikakriminalitet, gjerne knyttet opp mot etniske grupper, hadde i en lengre periode nærmest monopol på oppmerksomhet og ble ansett å være «organisert kriminalitet» per se i Norge. Sprit og tobakkssmuglere passet ikke inn. I dag ser vi hvordan såkalte mobile vinningskriminelle, gjerne fra Romania, Polen eller Litauen, sammen med såkalte 1 % MC grupper oppfattes som «problemet» i media og in-

Boganmeldelser

nen kriminalpolitikken. Trusselen kommer alltid utenfra, fra de andre. Disse gruppene er alle i større eller mindre grad synlige og annerledes. De presenteres som vrangbilder på verdier vi anser som sentrale i våre samfunn. Skal man ta Hobbs på alvor bør man begynne å lete andre steder, nærmere våre egne gater og bekjente.

Paul Larsson

Camilla Hammerum:

Tiltalen

Jurist- og Økonomforbundets Forlag, 2014

Tiltalen er, med noen mindre endringer, Camilla Hammerums ph.d.-avhandling som hun forsvarte den 29. november 2013 ved Aarhus Universitet, School of Business and Social Sciences. Boken behandler et praktisk straffeprosessuelt emne, nemlig hvilken betydning utformingen av tiltalen har for den endelige straffedom. Det gis en praktisk fremstilling av rettsplejelovens regler om hva tiltalen skal inneholde og hvilke muligheter som fins for endring av tiltalen under straffesakens gang. Det merkes på flere måter at forfatteren selv har vært anklager. Hun demonstrerer god innsikt i mangfoldet av praktiske problemstillinger, men flagger samtidig en særdeles sterk interesse i å sikre at skyldige tiltalte faktisk blir domfelt. Som medlem av bedømmelsesutvalget for Hammerums ph.d.-avhandling, var jeg (sammen med Lars Bo Langsted, Ålborg og Eva Smith, København) noe kritisk til den regelorienterte, praktisknære tilnærmingen. Når *Tiltalen* nå er tilgjengeliggjort som lærebok og oppslagsverk, er ikke en kritikk basert på vitenskapelige mål og standarder nødvendigvis like berettiget. For danske anklagere som skal håndtere et teknisk komplisert regelverk, må boken være et kjærkomment hjelpemiddel.

Tiltalen består av 12 kapitler. I de tre første innledende kapitlene gis det kortfattede fremstillinger av emne og formål (kap. 1), emneavgrensning, metode og plan for fremstillingen (kap. 2) og en redegjørelse for de bærende hensyn og terminologi (kap. 3). Forfatteren starter deretter analysen av rettsplejelovens regler med å se på innholdskravene til anklageskriftet (kap. 4). I kapittel 5 behandler forfatteren reglene om påtaleunntatelse og de særegne danske reglene om påtalebegrensninger. Deretter følger fire kapitler (kap. 6-9) om bokens hovedemne, reglene som fastsetter handlingsrommet for endring av tiltalen. Til slutt behandles saksbehandling og rettsvirkninger av mangelfull tiltale (kap. 10), forholdet mellom reglene for tiltaleendring og reglene om rettskraft (kap. 11) og noen sammenfattende rettspolitiske betraktninger med forslag til konkrete endringstiltak (kap. 12).

Tiltalen er skrevet fra et anklagerperspektiv og forfatteren vil fremfor alt ha materiell sannhet, særlig om den materielle sannhet tjener anklagerens interesser. I den materielle sannhets perspektiv er det like viktig at den skyldige blir straffet som at den uskyldige går fri. Denne grunnholdningen er merkbar fra første side. Boken åpner med omtale av en sak som skal ha fungert som en «trigger» for av-

handlingsprosjektet: En 16-årig gutt blir frifunnet fordi en endring av tiltalen fra grov til uaktsom ildspåsettelse ville være en uhjemlet tiltaleutvidelse. Av de rettspolitiske betraktninger til sist i boken, fremgår det tydelig at det ergrer forfatteren at det danske regelverket som er blitt utviklet for å ivareta hensynet til tiltalte, bidrar til at *skyldige* frifinnes selv «når der ikke er et *reelt problem* i forhold til den tiltaltes retssikkerhet» (s. 377, forfatterens kursiv). Denne grunnholdningen bør leseren være oppmerksom på ved lesing av fremstillingen, for den er slett ikke uproblematisk.

Det historiske perspektivet i fremstillingen er begrenset til lovutkast til retsplejeloven tilbake til 1875. Forfatteren hopper dermed bukk over den europeiske diskusjonen for og mot å etablere en *relativ* påtaleplikt – et opportunitetsprinsipp – som Julius Glaser startet i Østerrike i 1860. Valget mellom en absolutt påtaleplikt (legalitetsprinsippet) og en relativ påtaleplikt (opportunitetsprinsippet) ble atskillig diskutert i Tyskland i 1860-årene. Diskusjonen fant veien til de nordiske land noe, men ikke mye senere, og det ville ikke vært unaturlig om forfatteren hadde trukket det historiske perspektivet noe lenger tilbake enn hun gjør. I *Tiltalen* er den relative påtaleplikten for anklagemyndigheten, som både Danmark og Norge i dag legger til grunn, en premiss som ikke blir diskutert. Spørsmålet om vi kan stole på at anklagemyndigheten kan forvalte sitt skjønn forsvarlig, som var fremtredende i diskusjonen på 1800-tallet, blir dermed fraværende i fremstillingen. Hvis det lovfestede objektivitetsprinsippet som forfatteren omtaler på s. 40 kunne betraktes som uttrykk for en sannhet, ville det sagtens være liten grunn til å overdrive betydningen av rettsikkerhet for tiltalte. Dessverre er det som regel langt mellom regel og praksis.

Den særegne danske ulovfestede læren om påtalebegrensninger, som blir utførlig drøftet i kapittel 5, er nokså unik og omtalen av denne læren er etter min mening et av bokens mest interessante partier. Læren har, ifølge forfatteren, sitt utspring i dansk teori fra 1920-tallet og innebærer at anklagemyndigheten kan innskrenke beskrivelsen av det faktiske hendelsesforløp i anklageskriftet og dermed begrense rettens frihet til å subsumere et forhold under den straffebestemmelse som bevisførselen skulle tilsi var mest korrekt. I norsk rett har påtalemyndigheten ingen tilsvarende mulighet til å binde rettens kompetanse. Både Sverige og Finland har legalitetsprinsippet eller en absolutt påtaleplikt som utgangspunkt, og spørsmålet om påtalebegrensninger blir dermed ikke aktuelt. I dansk praksis er spørsmålet om hvorvidt en bindende påtalebegrensning foreligger ganske åpenbart et vanskelig tolkningsspørsmål. Forfatteren tar utgangspunkt i den «fælles formel» for den ulovfestede læren som Gammeltoft-Hansen har formulert i sin lærebok i strafferetspleje fra 1997 om at retten blir bundet «såfremt anklagemyn-

dighedens behandling af sagen ville være egnet til i almindelighed at fremkalde en berettiget og beskyttelsesværdig forventning hos tiltalte herom» (s. 109).

I drøftelsen av påtalebegrensningslæren gir *Tiltalen* et vesentlig og selvstendig rettsvitenskapelig bidrag. Forfatteren argumenterer godt for å begrense rekkevidden av den ulovfestede forventningslæren slik at en kategori hun omtaler som «mellemgruppen» faller utenfor lærens virkeområde. Mellomgruppen er nærmere beskrevet som typetilfeller der det ikke foreligger en *skriftlig* påtaleunntatelse, men der det likevel ikke skulle være grunn til å bygge begrensninger i rettens kompetanse på tiltaltes berettigede forventninger. Mellomgruppen består av type-tilfeller «*hvor anklagemyndigheten i forbindelse med sagsbehandlingen træffer en beslutning, der må fortolkes som en påtaleundladelse*» (s. 113-114, forfatterens kursiv) og har tradisjonelt vært vurdert etter forventningslæren. Som forfatteren påpeker, inneholder ikke retsplejeloven noe uttrykkelig krav om at en påtaleunntatelse skal være skriftlig. Hvis anklagemyndigheten foretar disposisjoner som må fortolkes som beslutninger om å unnlate tiltale, foreligger etter forfatterens syn «*indirekte påtaleundladelser*» (s. 116, forfatterens utheving) som faller utenfor forventningslæren. Gjennom konstruksjonen av mellomgruppen blir påtalebegrensningslæren «reserveret til situationer, hvor hindringen for yderligere strafforfølgning *reelt* bygger på princippet om berettigede forventninger» (s. 116, min utheving). Forfatteren argumenterer etter dette for at «den *rette* tilgangsvinkel til spørsmålet, om der er opstået en påtalebegrensning, i mange situationer er en fortolkning af anklagemyndighedens tilkendegivelser, særligt i form af tiltalebeslutningen, i forhold til lovbestemmelserne om påtaleopgivelse og tiltalefråfald» (s. 174, min utheving). Det er forstandig argumentert, men som leser bør man merke seg at nyfortolkningen av påtalebegrensningslæren gir uttrykk for en interesseforskyvning som er i anklagemyndighetens favør.

Påtalebegrensningslæren harmonerer i utgangspunktet dårlig med et prinsipp om materiell sannhet. Det er derfor naturligvis gode grunner for et ønske om å begrense virkeområdet for en slik lære. Forfatteren, som ellers legger stor vekt på hensynet til den materielle sannhet, oppfatter likevel påtalebegrensningslæren som «en god og betydningsfuld del af den danske straffeproses» med en «væsentlig regulerende funktion» (s. 383). Det faktum at anklagemyndigheten kan tenkes å ha mindre edle motiver for en påtalebegrensning synes ikke å falle forfatteren inn. Det er for eksempel all grunn til å stille spørsmål ved om det finnes mekanismer for å motvirke at påtalebegrensningsmuligheten benyttes til å unngå medvirkning fra nævninger. Forfatteren stiller i det hele ikke spørsmål ved læren som sådan. Hun oppfatter det som «ikke en juridisk, men en retspolitisk vurdering om den sigtede, som muligvis har overtrådt loven, skal gå fri på et formelt grundlag –

fordi han har fået forhåbninger herom, og fordi anklagemydigheten har forsømt at vise rettidig omhu» (s. 138).

Det er i dag høyst tvilsomt om et system som regelmessig vil kunne frembringe materielt sett uriktige frifinnelser kun kan betraktes som rettspolitikk. Som de øvrige nordiske land har Danmark inkorporert Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) og er juridisk forpliktet til å gi et offer for konvensjonskrenkelser adekvat rettsbeskyttelse. Saken *A mot Storbritannia*, dom 23. september 1998 (25599/94), er et eksempel på at Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) ikke nødvendigvis aksepterer nasjonale regler som fører til frifinnelse for straff, dersom offeret er gjenstand for konvensjonskrenkelse. Britiske domstoler hadde i dette tilfellet frifunnet en stefar for å ha brukt spansk-røret på sin mindreårige stesønn. Voldsbruken med spansk-rør ble ansett som utøvelse av en refselsesrett i barneoppdragelsen som engelsk lov ga hjemmel for. Gutten klaget den britiske juryens frifinnelse inn for EMD. Han hevdet både å være utsatt for tortur og umenneskelig og nedverdiggende behandling som krenket artikkel 3 og for krenkelse av retten til privatliv i artikkel 8. Når EMD kom til at Storbritannia hadde krenket artikkel 3 ved å frifinne en stefar for handlinger som uomtvistelig hadde funnet sted, taler dette for at nasjonalstaten heller ikke kan stå fritt til å la en siktet gå fri – på formelt grunnlag på påtalestadiet – dersom det finnes et offer som blir stående uten adekvat rettsvern mot konvensjonskrenkelser. EMD fant i denne saken ikke grunn til å drøfte om også EMK artikkel 8 var krenket. Etter min mening ville det vært betimelig av forfatteren å reise spørsmål ved hvor langt den ulovfestede læren om påtalebegrensninger kan la seg forene med konvensjonens krav.

Det mest omfattende tema i boken er spørsmål om endring av tiltalen som blir behandlet over mer enn 150 sider i kapittel 6-9. Spørsmål om tiltaleendring kan komme inn på ulike stadier og i mange varianter. Emnet berører ulikartede og teknisk kompliserte rettsspørsmål og er ikke lett å disponere. Forfatteren starter med å gi bakgrunnen for reglene om tiltaleendringer slik forarbeider, teori og praksis har utlagt den (kap. 6). Deretter følger en helt kort fremstilling av hva som utgjør tiltalen i forskjellige typer av ankesaker (kap. 7). I dette kapitlet kommer forfatteren i skade for, på nokså tynt rettskildemessig grunnlag, å fastslå at det reises «en ny tiltale i anken» som uten videre innebærer at domstolene ikke lenger kan ta utgangspunkt i den formulering av tiltalen som forelå i første instans (s. 202). Forfatteren erkjenner at en slik oppfattelse av tiltalen i anken «ikke generelt genfindes i retspraksis» (s. 206) og fører ingen overbevisende argumentasjon for sitt standpunkt.

I det omfattende kapittel 8 (70 sider) gir forfatteren så en kronologisk fremstilling av reglene for tiltaleendringer. For å unngå gjentakelser, sammenfatter kapittel 9 (50 sider) «konklusjoner og resultater af mere generel karakter i en række centrale emner» (s. 177). Det gis en god oversikt over de problemstillinger som kan oppstå på ulike stadier i prosessen vedrørende tiltalen, men fremstillingen lodder sjelden dypere ned i problemstillingene. Viktige emner som for eksempel spørsmålet om hvilke begrensninger tiltaltes krav på «fyldestgørende» forsvar etter retsplejeloven § 883, stk. 4 setter for spørsmål om endring av tiltalen gis en kort omtale på 2 sider (292-293). Den menneskerettslige dimensjonen ved dette emnet er så vidt berørt på et helt annet sted i boken (s. 316). Det ville styrket bokens verdi som hjelpemiddel for praktikere om den menneskerettslige dimensjonen ikke bare generelt hadde vært bedre utviklet, men også vært integrert i de løpende drøftelsene av gjeldende rett.

Avslutningsvis i kapittel 9 gis det en fremstilling av de norske reglene om endring av tiltalen (s. 318-328). Fremstillingen benyttes som bakgrunn for enkelte av de rettspolitiske forslagene i kapittel 12, men gir et forholdsvis svakt grunnlag for sikre slutninger om hvilke regler og eventuelt regelendringer som vil være å foretrekke. Når forfatteren, med støtte i norsk rett, søker å gjenopplive betegnelsen «forholdets identitet» i dansk rett (s. 378) pekes det på at det vil «have en indflydelse, at det *overvejes*, om det i forhold til retten fortsat skal være en fakultativ regel, eller om der – lige som i Norge – skal være tale om en pligt til at fravige tiltalen i nogle situationer» (s. 382, min kursivering). Det er et velvalgt metodisk grep å trekke inn norsk rett som argument i de rettspolitiske drøftelsene. Spørsmålet om rett eller plikt til å fravike tiltalen er, slik jeg ser det, dessuten et viktig prinsipielt spørsmål som forfatteren burde kunne ha et klart standpunkt til om hun vil anbefale eller ikke. Etter mitt syn innebærer det opportunitetsprinsipp som både Danmark og Norge har bygget påtalesystemet på, en betydelig svekkelse av den materielle sannhets prinsipp som en *plikt* for retten til å fravike tiltalen i noen grad kan bøte på. Forfatteren kan nok synes påfallende lite villig til å anbefale noen kompetanseforskyvning fra anklagemyndigheten til domstolene på dette punktet.

I kjølvannet av spørsmål om tiltaleendringer oppstår det, som forfatteren ganske riktig påpeker i kapittel 11, spørsmål om hva som er rettskraftig avgjort og i hvilken grad anklagemyndigheten kan fortsette forfølgningen av forhold som ikke er rettskraftig avgjort. Drøftelsen av om dansk rett er i overensstemmelse med forbudet mot gjentatt straffeforfølgning i EMKs 7. tilleggsprotokoll artikkel 4 er her av særlig interesse. I og med at avgrensingen av hva som er «samme forhold» i dansk rett foretas ut fra beskrivelsen av faktum og ikke ut fra forholdets rettslige

karakteristikk, konstaterer forfatteren at det danske regelverket i utgangspunktet legger til rette for en praksis som går klar av konvensjonskrenkelser (s. 368). Forbudet mot gjentatt straffeforfølgning kan imidlertid kreve en ganske uhensiktsmessig ressursbruk dersom dagens praksis for fortolkning av hva som er «samme forhold» i dansk rett skal videreføres. I praksis har dansk rett beveget seg bort fra en ensartet fortolkning av hva som er samme forhold i forbindelse med tiltaleendringer og i forbindelse med gjenopptakelse, ved å innsnevre rammen for hva som er «samme forhold» i reglene for tiltaleendringer. Denne praksisglidningen fører til at det kan tenkes situasjoner der anklagemyndigheten må gå til det skritt å kreve gjenopptakelse for å oppnå realitetsbehandling av omstendigheter som, slik jeg forstår forfatteren, *burde* vært akseptert som en tiltaleendring. Forfatteren argumenterer godt og forstandig, men også her blir behovet for å unngå materielt *uriktige frifinnelser* noe påtrengende. Det gir seg for eksempel utslag i uttalelser som at hun finner det «ganske afgørende, om anklagemyndigheden er opmærksom på muligheden for at vende tilbage med en ny tiltale (...) og *tillige benytter sig af denne mulighed*» (s. 369, min utheving).

Tiltalen gir alt i alt en god oversikt over de mange rettsspørsmål utferdigelsen av en tiltale reiser for anklagemyndigheten. Leseren må riktignok avfinne seg med at den materielle sannhet er blitt en bærebjelke med motsatt fortegn av hva som er vanlig i straffeprosessuelle fremstillinger. Den materielle sannhet er et argument for å hindre *uriktige frifinnelser*, ikke for å unngå *uriktige domfellelser*. Boken bør leses med bevissthet om at grunnholdningen til forfatteren er at hensynet til tiltalte «i et vist omfang er blevet fordrejet, så det reelt ikke længere handler om at sikre, at den uskyldige går fri, men ofte *bruges som argument for, at også den skyldige tiltalte bør frifindes*» (s. 377, min utheving). Når det er sagt, kan boken anbefales som lesverdig, tankevækkende og fremfor alt nyttig.

Av Ragna Aarli
Professor
Juridisk fakultet
Universitetet i Bergen

Jon Petter Rui:

Hvitvasking: Fenomenet, regelverket, nye strategier

Universitetsforlaget, Oslo 2012

Hvitvasking (penningtvätt) anses vara hörnstenen inom den organiserade kriminaliteten, inte minst inom området för narkotikabrott. På det internationella planet har knappt någon möda sparats för att bekämpa penningtvätt. Intresset har dock varit mindre när det gäller att undersöka effekterna av alla ansträngningar mot detta fenomen eller att fördjupa bilden av hur den kriminella ekonomin verkligen fungerar.

I denna bok har emellertid ansatsen varit att se på hur den internationella kampen lagts upp, hur den fungerar i praktiken och hur den påverkar Norge. Det är en bred ansats och förståelig eftersom de internationella rättskällorna på området syftar till att harmonisera de nationella reglerna.

Förutom den nationella påverkan på Norge vill författaren diskutera på vilket sätt penningtvätt och annan ekonomisk kriminalitet kan bekämpas mer effektivt.

Denna omfattande bok är indelad i fyra delar. Den första delen (kapitel 1-3) är en undersökning av fenomenet penningtvätt, den andra delen (kapitel 4-5) är en analys och värdering av reglerna som kriminaliserar penningtvätt, den tredje delen (kapitel 6-12) innehåller en grundlig analys och värdering av "hvitvaskingslovens" regler och i den fjärde delen (kapitel 13) diskuteras nya strategier för att bekämpa penningtvätt.

I kapitel 2 framhåller Rui att den så kallade trefasmodellen, som syftar till att förklara fenomenet penningtvätt, är behäftad med många svagheter. Financial Action Task Force (FATF), som är den viktigaste internationella organisationen för att bekämpa penningtvätt, förordar i stället så kallade "typology studies". Vi får därför följa historien om "Ivan och Peder" i syfte att få en mer praktisk förståelse för fenomenet penningtvätt. Vi får följa dem då de kommer i kontakt med narkotikamiljöer, hur de smugglar kontanter, placerar kontanter i banksystemet med mera. Denna framställning visar, vilket är känt, hur komplext fenomenet är. Den ger också en inblick i hur den kriminella ekonomin fungerar. I kapitlet ställs också frågan om hur omfattande problemet med penningtvätt är. Rui anser att det inte är möjligt att ge något exakt svar på denna fråga. Detta har samband med fenomenets komplexitet.

I nästföljande kapitel behandlas de internationella aktörerna mot penningtvätt.

Kapitel 4 är en omfattande lagkommentar om kriminalisering av penningtvätt och i kapitel 5 behandlas sanktionerna. Här behandlas de traditionella straffrättsliga åtgärderna i kampen mot penningtvätt.

Kapitel 6 till kapitel 12 är som nämnts en mycket grundlig genomgång av "hvitvaskingslovens" regler. I denna del beskriver författaren lagens krav på olika privata aktörer som banker, advokater med flera.

I kapitel 13 behandlas nya strategierna för att bekämpa penningtvätt.

Även om boken mycket detaljrikt inriktar sig på den norska lagstiftningen om penningtvätt så är den värdefull för en vidare läsekrets när det gäller att fördjupa bilden av hur det går till när man tvättar pengar. Framförallt ger författaren ett värdefullt bidrag till diskussionen om nya strategier för att bekämpa penningtvätt som förs i det avslutande kapitlet.

Rui har behandlat många frågor på ett förtjänstfullt sätt. Bokens stora omfång kan dock innebära svårigheter för läsaren att hålla ihop tankegången. Man får emellertid tänka på att den personkrets som Rui riktar sig mot, advokater, domare med flera praktiskt verksamma i Norge, kan ha behov av ett uppslagsverk.

Vad gäller begreppsapparaten så har författaren alternerat mellan begreppen penningtvätt och annan ekonomisk kriminalitet, organiserad kriminalitet och ekonomisk kriminalitet. Det hade varit önskvärt att inledningsvis redogöra för vad författaren menar med de olika begreppen. Det framgår inte om författaren tänkt sig att göra någon skillnad mellan begreppen i sin framställning. Begreppet penningtvätt är att betrakta som ett hjälpmedel för såväl ekonomisk som organiserad brottslighet.

Helén Örnemark Hansen
Lunds universitet

Nils E. Øy

Kommentarbok til offentleglova

Cappelen Damm Akademisk/IJ-forlaget. Oslo, 2015

De nordiske offentlighetslovene gir allmennheten en vid adgang til innsyn. Den norske, gjeldende offentleglova trådte i kraft i 2009 og erstattet vår første offentlighetslov av 1970. Forvaltningen har således hatt god tid på seg til å venne seg til at hovedregelen er at forvaltningens saksdokumenter er offentlige. Den gjeldende offentleglova er begrunnet i at en åpen og gjennomiktig forvaltning kan «styrkje informasjons- og ytringsfridommen, den demokratiske deltakinga, rettstryggjeleiken for den enkelte, tilliten til det offentlege og kontrollen frå ålmenta» (§ 1).

Offentleglova brukes nok mest av journalister, men kan påberopes av enhver. Den kan f.eks. brukes av forskere som vil ha oversikt over praksis på et felt. Bl.a. kan man få innsyn i presedensregistre mm. hvis de ikke gir uttrykk for «organinterne vurderingar» (§ 14).

Siden 2004 er offentlighetsprinsippet grunnlovfestet som et utslag av det almennelige prinsippet om ytrings- og informasjonsfrihet (Grunnloven § 100). Som Nils E. Øy beskriver det i bokens forord (s. 5): «Retten til å få vite er en fundamental rett i et demokratisk samfunn og står sentralt i det vi kaller informasjonsfrihet. Innsynsretten er forutsetningen for at ytringsfriheten skal fungere, slik at ytringene kan få best mulig dokumentasjon og saklig grunnlag, også for meningsytringene».

For en forvaltningstjenesteperson som får seg forelagt en begjæring om innsyn, burde det altså være en anledning til å feire at man ved å foreta en samvittighetsfull vurdering av innsynsspørsmålet kan bidra til å oppfylle en viktig del av forvaltningens samfunnsoppdrag. Men ser man på de praktiske erfaringer som forfatteren refererer, samt eksempler fra den norske pressens eget offentlighetsutvalg, er det grunn til å anta at praktiseringen av offentleglova fortsatt kan forbedres.

Dette er neppe et kontroversielt standpunkt: Så sent som i juni 2015 ba Stortinget regjeringen «ta initiativ til at offentlige institusjoner og etater gjennomgår reglement og retningslinjer med sikte på å bedre åpenhet og innsyn i offentlig virksomhet».

Nå er det vel gjerne slik at manglende kunnskap om regelverket – og de grunnleggende prinsippene – kan gjøre oppgaven mindre lystbetont for forvaltningens ansatte enn det egentlig er grunn til. Det er derfor grunn til å ønske velkommen en bok om loven som gjør det lettere å sette seg inn i reglene.

Til den gamle offentlighetsloven kunne man finne mye informasjon i Arvid Frihagens kommentarverk i to bind. Til den nye loven fikk vi allerede i 2009 Jan Fr. Bernts og Harald Hoves kommentarutgave. Øys bok supplerer denne boken på viktige punkter.

Forfatteren begynner boken med å plassere offentleglova i den større sammenheng om åpenhet i et demokratisk samfunn. Deretter gir han en oversikt over formen og strukturen i loven før han gir en grundig gjennomgang av lovens bestemmelser. Sentrale regler i annen lovgivning og i offentlegforskrifta gjengis og kommenteres i tilknytning til de aktuelle paragrafene i offentleglova. Bakerst i boken er inntatt fullstendig tekst til offentleglova og offentlegforskrifta, samt utdrag av arkivforskrifta og forvaltningsloven. Selv om disse bestemmelsene finnes tilgjengelige på Lovdatas åpne sider, er det praktisk å ha reglene samlet.

Ingen offentlighetslov kan være uten unntaksregler, men det er viktig at de er noenlunde presise, og praktiseres mot bakgrunnen av at innsyn er hovedregelen. For opplysninger som ikke er taushetsbelagt, gjelder det et prinsipp om meroffentlighet (§ 11). Forvaltningen skal altså ikke unnta opplysninger bare fordi den har hjemmel til det, men gi innsyn dersom behovet for innsyn veier tyngre enn behovet for unntak.

Da kommer man ikke utenom at både allmennheten og forvaltningens saksbehandlere trenger kunnskap. Denne boken er et bidrag til det. Som forfatteren selv fremhever, vil journalister som klager over avslag på innsynsbegjæringer, både selv lære mer om loven, og kunne bidra til at forvaltningen lærer mer. «Det er nemlig ikke slik at alle offentlige virksomheter kan innsynsrettene og unntakene ut og inn» (s. 36).

Boken er pedagogisk bygget opp og lett å sette seg inn i.

Hver paragraf i loven gjennomgås først ved noen oversiktskommentarer som gir god hjelp til forståelsen av bestemmelsen. Deretter går forfatteren grundigere gjennom en rekke spørsmål i den enkelte paragrafen. Disposisjonen er god; her kan leseren velge om han eller hun bare skal skaffe seg en oversikt, eller også gå dypere i bestemmelsen.

Generelt bruker forfatteren mange eksempler fra retts- og forvaltningspraksis. Disse eksemplene er nyttige. Det kan likevel bemerkes at et vedtak fra en fylkesmann i en konkret sak ikke nødvendigvis har den samme overbevisningskraft overfor andre forvaltningsorganer som uttalelser fra Sivilombudsmannen eller Justisdepartementets lovavdeling. Naturlig nok vil heller ikke avgjørelser av tingretten og lagmannsretten ha samme vekt som avgjørelser av Høyesterett. Det mener nok ikke forfatteren heller. Men det kunne vært nyttig med et kort metodekapittel slik at leseren lettere kunne se forskjellen på praksis som brukes som ek-

sempler og praksis som gjengis fordi den har bærekraft utenfor den aktuelle saken.

Gjennomgangen av taushetspliktreglene er grundig. Jeg stusser likevel når forfatteren fremholder (s. 154): «Normalt er heller ikke opplysninger om at en person er ... NAV-klient underlagt taushetsplikt». Det er i og for seg riktig at NAV (arbeids- og velferdsforvaltningen) forvalter en del ytelser som de fleste av oss mottar i deler av livet uten å anse det som sensitivt – f.eks. barnetrygd eller alderstrygd. Men NAV forvalter også arbeidsmarkedstiltak og en rekke ytelser som knytter seg til mer sensitive forhold. I slike tilfeller vil klientforholdet lett anses som en personlig opplysning som er omfattet av taushetsplikten. Det er nok oftere slike behovsprøvede ytelser folk tenker på når man bruker uttrykket «NAV-klient».

Forfatteren gjennomgår også de såkalte kundelistesakene, der to tidligere medarbeidere i kommunikasjonsfirmaer tiltrådte som henholdsvis statsråd og statssekretær i Regjeringen Solberg høsten 2013. Spørsmålet var om listene over disses tidligere kunder var taushetsbelagt, noe som langt på vei ble funnet å være tilfelle (unntatt for kunder som var offentlige organer). Gjennomgangen illustrerer at boken inneholder en rekke aktuelle eksempler som drøftes grundig.

På s. 169 nevner forfatteren at taushetsplikten etter forvaltningsloven § 13 faller bort når behovet for beskyttelse er ivaretatt ved at opplysningene blir anonymisert, men at dette ikke hjelper når identiteten til den som opplysningen angår, er kjent på forhånd. Forfatteren nevner noen eksempler. Det må her vurderes konkret hva som ellers er kjent om saken. I tillegg til de eksemplene forfatteren trekker fram, nevner jeg at det neppe kan være nok at noen få personer kan glette en persons identitet.

De fleste vil ha noen rundt seg som vil kjenne til at de er involvert i en bestemt type sak, slik at et anonymisert presseoppslag kan gi dem nye, i utgangspunktet taushetsbelagte, opplysninger om vedkommende. Et eksempel kan være om pressen ber om innsyn i en studentsak ved et universitet eller en høyskole. Om man gir innsyn i anonymiserte opplysninger, og bare noen få vet hvem studenten er, kan det neppe være brudd på taushetsplikt selv om disse får vite mer om studenten enn de visste fra før. Men helseopplysninger eller opplysninger om studentens nærstående bør man i et slikt tilfelle neppe gå ut med selv om studenten er anonymisert.

Et særlig spørsmål er omfanget av taushetsplikten der vedkommende som er vernet av taushetsplikten er død, men de etterlatte gir samtykke til fritak fra taushetsplikt for den som begjærer innsyn. Forfatteren kritiserer en avgjørelse av Fylkesmannen i Buskerud våren 2014, der en avis ville ha innsyn i dokumenter

knyttet til en avdød persons tidligere kontakt med et krisesenter. De nærmeste pårørende hadde gitt tillatelse til at journalisten skulle få innsyn. Fylkesmannen avsto innsynsbegjæringen fordi det ikke kunne legges til grunn at avdøde ville ønsket at media og offentligheten skulle få innsyn i hennes personlige forhold. (Referatet her bygger på gjengivelsen i boken.) Forfatteren er uenig i at «innsyn gitt til en journalist er ensbetydende med publisering for offentligheten», ut fra «den rettslige og etiske ansvarlighet som hovedsakelig er vist av norske medier gjennom flere år» (s. 21).

Det er imidlertid ikke gitt at de etterlatte her i det hele tatt har krav på innsyn i personlige opplysninger om avdøde. Ved vurderingen av hva som måtte være avdødes formodede vilje, må det også være relevant at det er en mediebedrift, ikke de pårørende selv, som vil få opplysningene. Det at pressen som oftest viser ansvarlighet, kan ikke suspendere forvaltningens taushetsplikt. Som nevnt ovenfor, kan også anonymiserte opplysninger som gjengis i pressen, gi en del av allmennheten tilgang til nye personlige opplysninger om den taushetsplikten gjelder. Her ville det gjelde alle som gjennom presseoppslag kunne kjenne til hvem avdøde var. – Forfatteren anfører at det er viktig for samfunnet «å få klarlagt om den unge mor søkte forgjeves etter hjelp». Etter krisesenterloven § 9 kan imidlertid fylkesmannen utøve statlig tilsyn for å avdekke om det er foregått noe kritikkverdige.

I 2012 behandlet Sivilombudsmannen to saker om innsyn i dokumenter fremlagt for byrådet i kommuner der det er vedtatt parlamentarisk styreform. Som forfatteren opplyser (s. 210), kom ombudsmannen til at det ikke var grunnlag for å gjøre unntak for dokumenter fra en byråd til det samlede byrådet selv om det ikke skulle fattes vedtak eller gjøres innstilling. Etter at boken ble utgitt, vedtok Stortinget å innføre en slik unntaksadgang i offentleglova § 16 første ledd (lov 19. juni 2015 nr. 64).

Rett til innsyn i offentlige dokumenter er – som forfatteren redegjør for – også konvensjonsfestet i Europarådets Convention on Access to Official Documents, utferdiget i Tromsø 18. juni 2009. (I skrivende stund, august 2015, er konvensjonen ikke trådt i kraft. Det kreves ratifikasjon av ti stater, og foreløpig er det bare syv som har ratifisert den. Det er imidlertid syv stater til som har undertegnet konvensjonen og foreløpig ikke ratifisert den.) – Etter offentleglova § 17 kan det gjøres unntak for visse dokumenter som gjelder Det Kongelige Hoff. Forfatteren opplyser at Norge har tatt forbehold for «visse dokumenter knyttet til Kongehuset» (s. 218), og hevder at det ikke er adgang til å ta forbehold med en slik begrunnelse. Det er det imidlertid; konvensjonens artikkel 3 nr. 1 siste setning gir

adgang til å ta forbehold for «communication with the reigning Family and its Household».

Ved tilsettingssaker er hovedregelen at søkerlisten er offentlig, men søkere kan anmode om at deres navn skal utelates fra den allment tilgjengelige søkerlisten (offentleglova § 25 annet ledd). I 2014 valgte forvaltningen for første gang å godta at flere søkere til embete som dommer i Høyesterett kunne slippe å få sine navn oppført på søkerlisten. Bakgrunnen var at man antok at en del privatpraktiserende advokater unnlot å søke seg til Høyesterett fordi det var belastende å stå på søkerlisten dersom man ikke ble utnevnt. Man har særlig vært redd for at advokater skal oppleve det problematisk overfor klienter om det blir kjent at man søker seg vekk fra advokatgjerningen. Som forfatteren fremholder (s. 269), har det imidlertid ikke vært noen mangel på advokater som søkere til Høyesterett i de senere år – nær halvparten av søkerne fra 2000 til 2012.

Det er for øvrig slik at innstillingen fra Innstillingsrådet for dommere er offentlig også vedrørende søkere som har fått unntak fra å stå på søkerlisten. Denne listen vil normalt inneholde flere søkere enn det er ledige embeter til. Den som innstilles, men ikke når opp, får dermed offentliggjort at han eller hun ikke ville stå på søkerlisten, men vurderer å skifte stilling. (Ved tilsettingsrunden våren 2014 ble det utnevnt to dommere. Tre av de fire søkerne som ble innstilt, var advokater som hadde bedt om og fått unntak fra å stå på søkerlisten.) Det oppfattes kanskje som bedre å stå på innstillingslisten (noe som forutsetter at man er blitt funnet kvalifisert for embetet) enn «bare» på søkerlisten. Men et unntak fra søkerlisten gir altså ikke noen garanti mot at klienter blir informert om at man vurderer å skifte stilling.

Forfatteren opplyser (s. 269) at unntakene fra offentlighet ble brakt inn for Sivilombudsmannen. Etter at boken gikk i trykken, har ombudsmannen behandlet saken og kommet til at det var grunn til å uttrykke tvil om det var riktig å la tre av søkerne holde navnene sine unna søkerlisten (SOM-2014-1882).

Boken gir en god oversikt over offentliglova og prinsippene bak den, og mange praktiske tips om hvordan man kan bruke loven best mulig. Den er et verdifullt tilskudd til litteraturen, og et viktig hjelpemiddel til å få folk til å bruke offentliglova mer.

Morten Holmboe
Politihøgskolen, Norge